15/09/2022

Οι Χαιρετισμοί του Σταυρού και ομιλία για τον Χρυσόστομο Σμύρνης στον Ι.Ν. Οσίου Νίκωνος στη Σπάρτη

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μονεμβασίας και Σπάρτης

Στον Ενοριακό Ιερό Ναό του **Οσίου Νίκωνος** Σπάρτης, τελέσθηκε Αρχιερατικός Εσπερινός, χοροστατούντος του Σεβασμιωτάτου **Μητροπολίτη Μονεμβασίας και Σπάρτης κ. Ευσταθίου**, κατά τη διάρκεια του οποίου τελέσθηκε και η Ακολουθία των Χαιρετισμών του Τιμίου Σταυρού.

Παράλληλα, ενόψει της εορτής του **Αγίου Νικήτα**, ο οποίος είναι **προστάτης των Εφέδρων Αξιωματικών**, ευλογήθηκε η αρτοκλασία που πρόσφερε ο Σύνδεσμος Εφέδρων Αξιωματικών Ν. Λακωνίας.

Ο σεπτός Ποιμενάρχης στην σύντομη ομιλία του αναφέρθηκε στην **Μικρασιατική καταστροφή** και στην ανάγκη, αφενός να κρατήσουμε άσβεστη τη μνήμη των δραματικών αυτών γεγονότων, αφετέρου να διδαχθούμε από την τραγωδία αυτή, ώστε να μην επαναλάβουμε στο μέλλον παρόμοια λάθη. Στη συνέχεια ευχήθηκε στο Διοικητικό Συμβούλιο και τα μέλη του Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών Ν. Λακωνίας υγεία και ευόδωση των σκοπών του Συνδέσμου.

Ολοκληρώνοντας παρουσίασε στο εκκλησίασμα τον καθηγητή – φιλόλογο και

θεολόγο κ. Ανδρέα Μοράτο, ο οποίος με γλαφυρό τρόπο αναφέρθηκε στον βίο, την ισχυρή προσωπικότητα, τον πατριωτισμό και το μαρτυρικό τέλος του Αγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης.

Ακολουθεί η ομιλία του κ. **Ανδρέα Μοράτου** με θέμα: "**Η ζωή, το έργο και ο μαρτυρικός θάντος του Χρυσοστόμου Σμύρνης"**

«Δεν μπορώ να αφήσω το ποίμνιόν μου εκτεθειμένον! Αντιλαμβάνομαι το κρίσιμον των στιγμών και γνωρίζω ότι η "μπόρα" θα ξεσπάσει επάνω μου. Αλλ' είναι αδύνατον να εγκαταλείψω τους χριστιανούς κατά την τραγικήν αυτήν ώραν. Θα προσπαθήσω να τους σώσω· και, αν δεν τους σώσω, καθήκον να συμμερισθώ την τύχην των, πρώτος μεταξύ των πρώτων, και, ει δυνατόν, εγώ μόνος υπέρ όλων! Εις αυτάς τας στιγμάς φαίνεται ο ποιμήν ο καλός, και οποίος υπήρξα πάντοτε, οφείλω να μείνω και τώρα».

Σεβασμιώτατε,

σεβαστοί πατέρες,

αξιότιμοι εκπρόσωποι του Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών Λακωνίας,

αγαπητοί αδελφοί,

Θέλουμε και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσουμε τον Σεβασμιώτατο και τους συνεργάτες του για την τιμή που μας έγινε να βρισκόμαστε σήμερα ανάμεσά σας για να μιλήσουμε για μία από τις εμβληματικότερες μορφές του σύγχρονου Ελληνισμού, εκείνη του εθνοϊερομάρτυρα Χρυσοστόμου Σμύρνης (κατά κόσμον, Καλαφάτη), με αφορμή τη συμπλήρωση ενός ατέλειωτου αιώνα από το άνοιγμα μιας από τις πλέον επώδυνες πληγές –ακόμα χαίνουσας, ακόμα πυορροούσας–, που ακούει στο όνομα «Μικρασιατική Καταστροφή».

Έχουμε την αίσθηση ότι η Ακολουθία των Χαιρετισμών του Τιμίου Σταυρού, που προηγήθηκε, θα μετριάσει με το σταυροαναστάσιμο μήνυμά της την εύλογη λύπη, τον εσωτερικό θρήνο που απλώνεται στις ψυχές όλων, και θα φωτίσει αναστάσιμα τη θυσία, τόσο του ηρωικού Χρυσοστόμου, όσο και των άλλων κληρικών και λαϊκών που έκαναν την ύπαρξή τους θυμίαμα με σάρκα και οστά, για να

προσφερθεί «εις οσμήν ευωδίας πνευματικής».

Τα λόγια με τα οποία ξεκινήσαμε την ομιλία μας τα πρόφεραν –γνωρίζοντας την κρισιμότητα των στιγμών– δύο μόλις ημέρες πριν μπουν στην ανυπεράσπιστη πρωτεύουσα της αρχαίας γης της Ιωνίας τα εξαγριωμένα τουρκικά στίφη, τα μαρτυρικά χείλη του μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου.

Ας μας επιτραπεί να τα επαναλάβουμε, γιατί τα δικά μας θνητά ψελλίσματα δεν μπορούν σε τίποτε να συγκριθούν με την αθανασία των λόγων εκείνου: «Δεν μπορώ να αφήσω το ποίμνιόν μου εκτεθειμένον! Αντιλαμβάνομαι το κρίσιμον των στιγμών και γνωρίζω ότι η “μπόρα” θα ξεσπάσει επάνω μου.

Αλλ’ είναι αδύνατον να εγκαταλείψω τους χριστιανούς κατά την τραγικήν αυτήν ώραν. Θα προσπαθήσω να τους σώσω· και, αν δεν τους σώσω, έχω καθήκον να συμμερισθώ την τύχην των, πρώτος μεταξύ των πρώτων, και, ει δυνατόν, εγώ μόνος υπέρ όλων! Εις αυτάς τας στιγμάς φαίνεται ο ποιμήν ο καλός, και οποίος υπήρξα πάντοτε, οφείλω να μείνω και τώρα».

Ήταν λοιπόν μεσημέρι τής 25ης Αυγούστου 1922, όταν με τα λόγια αυτά απαντούσε ο μαρτυρικός δεσπότης στην παράκληση-πρόταση των αρμοστών της Αγγλίας και της Αμερικής στη Σμύρνη να φύγει από την πόλη, έστω για λίγες μέρες, μέχρι να περάσει η πρώτη μανία των Τούρκων, και να επιστρέψει πάλι αργότερα.

Ανάλογη παράκληση-σύσταση, με θερμότερα μάλιστα λόγια, του διαβίβασε και ο αντιπρόσωπος του ύπατου αρμοστή της Γαλλίας στη Σμύρνη, μέσω του τότε μητροπολίτη Εφέσου Χρυσοστόμου, πνευματικού τέκνου και στενού συνεργάτη τού μητροπολίτη Σμύρνης.

Ομοίως, ο Σμύρνης δεν ενέδωσε στις παροτρύνσεις των μελών της Δημογεροντίας, που γνώριζαν το μίσος των Τούρκων εναντίον του. Ούτε και τα δάκρυα συγγενών και φίλων μπόρεσαν να τον κάμψουν. Αρκέστηκε μόνο να παρατηρήσει με βαθύτατη πικρία προς τους ξένους αρμοστές τα εξής: «Θλίβομαι μονάχα, θλίβομαι κατάκαρδα, διότι, ενώ είναι εις το χέρι σας να σώσετε την καλή μας Σμύρνην, ενώ έχετε τόσα καράβια μέσα εις το λιμάνι της, που είναι ικανά να πνίξουν όλον τον εχθρικόν στρατόν, αρνείσθε να το κάνετε! Αρνείσθε να μας βοηθήσετε! Αρνείσθε να φανήτε χριστιανοί…».

Ο Σμύρνης Χρυσόστομος, από τις τραγικότερες και συνάμα λαμπρότερες μορφές του νεώτερου Ελληνισμού, γεννήθηκε στην Τρίγλια της Βιθυνίας, στην Προποντίδα της Μικράς Ασίας. Η οικογένειά του ήταν πολύτεκνη (είχε τρεις αδελφούς και τέσσερις αδελφές).

Ο Χρυσόστομος εκδήλωσε από νωρίς την επιθυμία του να γίνει κληρικός. Μάλιστα, οι γονείς του, αποδεχόμενοι την επιθυμία του, πούλησαν μέρος της ακίνητης περιουσίας τους για να τον βοηθήσουν να σπουδάσει. Φοίτησε στην περίφημη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, όπου είχε την τύχη να έχει σπουδαίους δασκάλους.

Ως φοιτητής διακρίθηκε ιδιαίτερα και αποφοίτησε με «Άριστα». Αφού πρώτα χειροτονήθηκε διάκονος και αργότερα (1897) πρεσβύτερος, εκλέγεται παμψηφεί, στις 23 Μαΐου 1902, μητροπολίτης Δράμας, Φιλίππων και Ζιχνών.

Την ημέρα της εκλογής του, απευθυνόμενος στον πατριάρχη, είπε τα εξής προφητικά λόγια, είκοσι χρόνια πριν τον μαρτυρικό του θάνατο: «Εν όλη τη καρδία και εν όλη τη διανοία θα υπηρετήσω την Εκκλησίαν και το Γένος, και η μίτρα την οποίαν αι άγιαι χείρες σου εναπέθεσαν επί της κεφαλής μου, εάν πέπρωται να απολέση ποτέ την λαμπηδόνα των λίθων της, θα μεταβληθή εις ακάνθινον στέφανον».

Πρώτο μέλημα του νέου μητροπολίτη Δράμας ήταν η ενίσχυση της Ελληνικής Κοινότητας, των φιλεκπαιδευτικών σωματείων και της ελληνικής παιδείας. Με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε πληθώρα ελληνικών σχολείων. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρουμε το καλλιμάρμαρο Γυμνάσιο Δράμας, το οποίο κτίστηκε σε σχήμα Π, παραπέμποντας στη λέξη «Πατρίδα».

Επίσης, με πρωτοβουλία του Χρυσοστόμου κτίστηκαν Σχολές αρρένων και θηλέων, νοσοκομείο, γυμναστήριο, καθώς και δύο μεγάλα οικήματα για τους καπνεργάτες. Επίσης, ιδρύθηκαν πολλά φιλανθρωπικά καταστήματα, όπως ορφανοτροφεία, γηροκομεία και άλλα κοινωφελή ιδρύματα.

Παράλληλα, ο Χρυσόστομος στήριξε ποικιλοτρόπως τους ελληνικούς πληθυσμούς της περιοχής, οι οποίοι πιέζονταν αφόρητα και συστηματικά από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες. Οι τελευταίοι ασκούσαν έντονη προπαγάνδα και επιχειρούσαν με απειλές, βιαιότητες, τρομοκρατία, ακόμα και με δολοφονίες να εξαναγκάσουν τους Έλληνες να προσχωρήσουν στη βουλγαρική Εξαρχία, ώστε, μετά τη διαφαινόμενη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα εδάφη της περιοχής να θεωρηθούν βουλγαρικά.

Ο Χρυσόστομος ανέπτυξε έντονη εθνική δράση, αναλαμβάνοντας ο ίδιος τη

διεύθυνση του αγώνα κατά των κομιτατζήδων. Η πολυποίκιλη αυτή εθνική και κοινωνική δράση του Χρυσοστόμου θορύβησε την τουρκική διοίκηση, η οποία αναφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη, επιτυγχάνοντας την ανάκλησή του από μητροπολίτη Δράμας τον Οκτώβριο του 1907.

Ο ιεράρχης κατέφυγε προσωρινά στη γενέτειρά του Τρίγλια, αλλά επέστρεψε τον Αύγουστο του 1908 στη Δράμα, καθώς, έναν μήνα πριν, παραχωρήθηκε από τους Οθωμανούς γενική αμνηστία. Η προηγηθείσα περιπέτεια του Χρυσοστόμου καθόλου δεν έκαμψε το φρόνημά του. Ο μητροπολίτης επέστρεψε στο ποίμνιό του με νέα διάθεση διακονίας και δράσης.

Ανέπτυξε συνεργασία με τη Δημογεροντία της Δράμας και οργάνωσε σώματα Μακεδονομάχων, ντόπιων αλλά και προερχόμενων από την ελεύθερη Ελλάδα. Επίσης, είχε συνεχή αλληλογραφία με τον Οικουμενικό Πατριάρχη, τους προξένους και τις ελληνικές Αρχές, με σκοπό να γίνουν γνωστά τα μαρτύρια των Ελλήνων της Μακεδονίας από τους κομιτατζήδες και να συγκεντρωθεί η απαραίτητη βοήθεια.

Οι νέες αυτές πρωτοβουλίες και η όλη δραστηριότητα του Χρυσοστόμου είχαν ως αποτέλεσμα τη δεύτερη και οριστική απομάκρυνσή του από τη μητρόπολή του τον Ιούνιο του 1909, με την κατηγορία της διασάλευσης της τάξης.

Το 1910 ο Χρυσόστομος μετατίθεται, και πάλι παμψηφεί, στη μητρόπολη Σμύρνης. Οι Σμυρναίοι τον υποδέχονται στις 10 Μαΐου 1910 με ενθουσιασμό, κλάδους βαΐων και άνθη. Στη νέα του έδρα ο ιεράρχης συνεχίζει τους εθνικούς αγώνες, οργανώνοντας μάλιστα πάνδημο συλλαλητήριο για να καταγγείλει τις βιαιότητες των Βουλγάρων στη Μακεδονία εναντίον των Ελλήνων, αλλά και την υποστήριξη της βουλγαρικής προπαγάνδας από τις τουρκικές Αρχές.

Παράλληλα, το πολύπλευρο έργο του Χρυσοστόμου επεκτείνεται και πάλι σε όλα τα επίπεδα (ποιμαντικό, εθνικό, κοινωνικό, εκπαιδευτικό, φιλανθρωπικό, ακόμη και αθλητικό) και θεωρείται πρωτοποριακό για την εποχή του – ακόμα και για την εποχή μας. Χωρίς υπερβολή, δεν υπήρξε περιοχή της κοινωνικής ζωής από την οποία να απουσίασε η μορφή τού Χρυσοστόμου.

Με πρωτοβουλία του κτίζεται το νέο διδακτήριο της «Ευαγγελικής Σχολής» και καλύπτονται τα κενά του προσωπικού της. Με έμπνευση και ενέργειές του ο «Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος» αποκτά νέες εγκαταστάσεις (στάδιο –που περιλάμβανε στίβο και γήπεδο ποδοσφαίρου–, γυμναστήριο εξοπλισμένο με σύγχρονα όργανα, εξέδρα για 7.000 θεατές, αποδυτήρια και γραφεία).

Συστήνονται ευαγή ιδρύματα, προσφέρονται συσσίτια σε μαθητές και απόρους,

ιδρύεται άσυλο αστέγων, ανακαινίζονται εκ βάθρων σημαντικά ιδρύματα της πόλης, η οποία, με τις εμπνευσμένες ενέργειες του μητροπολίτη της, λαμπρύνεται και γνωρίζει περίοδο ακμής και δόξας.

Όμως, η όλη δραστηριότητα του μητροπολίτη Σμύρνης δεν περνά, όπως είναι φυσικό, απαρατήρητη. Ο ακάνθινος στέφανος που θα εναποτεθεί σε λίγα χρόνια επί της κεφαλής του έχει ήδη αρχίσει να πλέκεται. Έτσι, το 1913, όταν καταρτίζεται κατάλογος 27 υποψηφίων για τον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς αυτός είχε χηρεύσει, ενώ αρχικά στα 27 αυτά ονόματα συμπεριλαμβανόταν και εκείνο του Χρυσοστόμου, μετά από παρέμβαση της Πύλης αυτό διαγράφεται.

Τον Μάιο του επόμενου έτους (1914) αρχίζει στα παράλια της Μικράς Ασίας η κατά των χριστιανών εξοντωτική δράση των Νεοτούρκων. Από τις πρώτες ημέρες των διωγμών κατέφυγαν στη Σμύρνη 40.000 πρόσφυγες. Ο Χρυσόστομος δεν έμεινε, φυσικά, απαθής μπροστά σ’ αυτή τη συμφορά.

Αφενός πρωτοστάτησε στην περίθαλψη των προσφύγων, αφετέρου κατήγγειλε στον πολιτισμένο κόσμο τις θηριωδίες των Τούρκων. Απηύθυνε δραματικές εκκλήσεις προς τους ξένους πρεσβευτές, προς τους αρχηγούς των χριστιανικών Εκκλησιών, αλλά και προς τους παρεπιδημούντες ιεραποστόλους, για ειρήνευση και κατάπαυση του ολέθρου. Η δράση του προκάλεσε τον θαυμασμό των ανταποκριτών των ευρωπαϊκών εφημερίδων που βρίσκονταν τότε στη Σμύρνη, οι οποίοι τον αποκάλεσαν «ομηρικό ήρωα».

Η δράση του Χρυσοστόμου και πάλι ενοχλεί. Θορυβημένες εκ νέου οι τουρκικές Αρχές από τις πρωτοβουλίες του και τη γενικότερη επιβλητική παρουσία του, τον απομακρύνουν από τη Σμύρνη τον Αύγουστο του 1914 και τον οδηγούν στην Κωνσταντινούπολη.

Εκεί θα μείνει περίπου τέσσερα χρόνια και θα επιστρέψει στη Σμύρνη τον Δεκέμβριο του 1918, μετά την Ανακωχή του Μούδρου, μέσα σε κλίμα παλλαϊκού ενθουσιασμού. Επιστρέφοντας ο ιεράρχης στον μητροπολιτικό του θρόνο, ζητεί και πετυχαίνει από τους αρμοστές των Δυνάμεων την απομάκρυνση του Τούρκου φανατικού εθνικιστή, διοικητή του οθωμανικού Σώματος Στρατού της Σμύρνης, στρατηγού Νουρεντίν Ιμπραήμ πασά, ο οποίος αργότερα θα προσχωρήσει στις δυνάμεις του Κεμάλ.

Ο Νουρεντίν αποτέλεσε το μοιραίο πρόσωπο για τον Χρυσόστομο, καθώς δεν του συγχώρησε ποτέ την ενέργειά του αυτή και τον εκδικήθηκε λίγα χρόνια αργότερα, παραδίδοντάς τον βορά στις ορέξεις του τουρκικού όχλου.

Μέσα σε παραλήρημα ενθουσιασμού, ο λαός της Σμύρνης υποδέχεται στις 2 Μαΐου 1919 τα ελληνικά στρατεύματα που αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη κατ' εφαρμογήν των όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Επικεφαλής του ελληνικού στοιχείου –ποιος άλλος;–, ο μητροπολίτης Χρυσόστομος, ο οποίος υποδέχθηκε γονυπετής εν μέσω του πλήθους τα στρατεύματα, ευλογώντας τις σημαίες και τα όπλα τους.

Αλλά το κλίμα της χαράς και της εθνικής ανάτασης, όπως είναι γνωστό, δεν επέπρωτο να διαρκέσει πολύ. Ο Χρυσόστομος, παρά τη σύγκρουσή του με τον ύπατο αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη, εξακολούθησε το κοινωφελές και εθνικό του έργο υπέρ της απελευθέρωσης του μικρασιατικού Ελληνισμού. Μάλιστα, ήταν ο εμπνευστής της «Μικρασιατικής Άμυνας», μιας οργάνωσης που συστάθηκε για τη στήριξη του μικρασιατικού ελληνικού στοιχείου. Όμως, η κλεψύδρα του χρόνου είχε ήδη αρχίσει να μετρά αντίστροφα.

Την άνοιξη του 1922, η θύελλα εμφανίστηκε απειλητική για τον Ελληνισμό της Ανατολής. Ο Χρυσόστομος, βλέποντας πού οδηγείται η κατάσταση, απευθύνει δραματικές εκκλήσεις στους αρχηγούς των συμμάχων κρατών, αλλά και προσωπική επιστολή στον πάπα. Μάταια όμως. Όλοι κωφεύουν!

Η κατάσταση, όχι μόνο δεν βελτιώνεται, αλλά προϊόντος του χρόνου βαίνει επί τα χείρω. Όταν στις 13 Αυγούστου εκδηλώνεται η γενική τουρκική επίθεση στο μέτωπο του Αφιόν Καραχισάρ και αρχίζει η συρροή χιλιάδων αμάχων στη Σμύρνη, ο ιεράρχης οργανώνει την περίθαλψή τους.

Στις 23 Αυγούστου, από κοινού με τον Αρμένιο επίσκοπο, στέλνει μήνυμα στον αρχιεπίσκοπο του Καντέρμπουρυ, ώστε να μεσολαβήσει στην αγγλική κυβέρνηση για να εμποδιστεί η είσοδος των κεμαλικών στρατευμάτων στη Σμύρνη.

Στις 25 Αυγούστου, μπροστά στη διαφαινόμενη καταστροφή, αποστέλλει δραματική επιστολή στον Ελευθέριο Βενιζέλο, στην οποία, εκτός των άλλων, αναφερόμενος στον ύπατο αρμοστή Στεργιάδη, σημειώνει: «...απεστείλατε εις Μικράν Ασίαν ως Ύπατον Αρμοστήν ένα τούτ' αυτό παράφρονα και εγωιστήν, φλύαρον, απερροφημένον εν τω αυτοθαυμασμώ του και καταφρονούντα και υβρίζοντα και δέροντα και εξορίζοντα και φυλακίζοντα όλα τα υγιή και σώφρονα στοιχεία του τόπου, διότι εν τω φρενοκομείω του, βεβαίως, δεν είχον τόπον, και εις το τέλος αποδώσαντα αυτούς τους αγλαούς καρπούς της τελείας του μικρασιατικού λαού καταστροφής, τους οποίους νυν θερίζομεν». (Ας σημειωθεί,

στη συνάφεια αυτή, ότι ο Χρυσόστομος είχε αποστείλει και επτά χρόνια πριν, στις 13 Νοεμβρίου 1915, επιστολή –αυτή τη φορά στον βασιλιά Κωνσταντίνο– με την οποία του ζητούσε να σταματήσει να τηρεί στάση ουδετερότητας και να πολεμήσει στο πλευρό των Συμμάχων. Ο Κωνσταντίνος δεν του απάντησε και ο Χρυσόστομος τού έστειλε νέα μακροσκελή επιστολή στις 25 Μαρτίου 1916, η οποία έμεινε και αυτή αναπάντητη).

Οι επόμενες ημέρες και ώρες κυλούν δραματικά. Στον αέρα πλανάται οσμή θανάτου. Ένας-ένας οι διάφοροι πολιτικοί, στρατιωτικοί και εκκλησιαστικοί επίσημοι εγκαταλείπουν την πόλη. Ο Χρυσόστομος δέχεται πολλές προτάσεις να διαφύγει με ασφάλεια και να σωθεί. Ο Αμερικανός πρόξενος Τζορτζ Χόρτον, ο Γάλλος πρόξενος Μισέλ Γκραγιέ, ο επίσκοπος των εν Σμύρνη καθολικών είναι ανάμεσα σ’ αυτούς που του προσφέρουν καταφύγιο. Σε όλους απαντά αρνητικά.

«Παράδοσις του ελληνικού κλήρου, αλλά και καθήκον του καλού ποιμένος, είναι να παραμένη με το ποίμνιόν του», τους λέει χαρακτηριστικά, προσθέτοντας ψιθυριστά: «Όλοι φεύγετε, κι όμως κάποιος πρέπει να μείνει εδώ». Ο Τζορτζ Χόρτον σημειώνει στο βιβλίο του Η μάστιγα της Ασίας: «Δεν μου μίλησε για τον κίνδυνο τον οποίο ο ίδιος διέτρεχε, αλλά με παρακάλεσε να κάνω οτιδήποτε δυνατόν προς σωτηρίαν των κατοίκων της Σμύρνης». (Παρεκβαίνοντας στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Αρμένιος επίσκοπος κατόρθωσε να διαφύγει στις Η.Π.Α., όπου όμως εκτελέσθηκε από ομοεθνείς του, διότι, ακριβώς την ύστατη στιγμή, εγκατέλειψε το ποίμνιό του, αποφεύγοντας να θυσιασθεί όπως ο Χρυσόστομος).

Φτάνουμε πια στην κρίσιμη μέρα: Σάββατο 27 Αυγούστου. Το πρωί, μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας, ο μητροπολίτης διανέμει φάρμακα στους ασθενείς, και τρόφιμα και κλινοσκεπάσματα στους πρόσφυγες από τις κοντινές περιοχές, που είχαν κατακλύσει, απελπισμένοι και ανήμποροι, τον προαύλιο χώρο του μητροπολιτικού ναού τής Αγίας Φωτεινής.

Ακολούθως, Τούρκος υπαστυνόμος, συνοδευόμενος από έξη χωροφύλακες, οδηγεί τον δεσπότη στο Φρουραρχείο, για να υπογράψει ο τελευταίος ενώπιον του φρουράρχου, κατά διαταγή και καθ’ υπαγόρευσή του, εγκύκλιο προκήρυξη προς τον χριστιανικό πληθυσμό της πόλης, η οποία (εγκύκλιος) διέτασσε να παραμείνουν όλοι ήσυχοι στα σπίτια τους και να παραδώσουν τον οπλισμό τους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ακόμα και μετά την (προσωρινή) επιστροφή του στη Μητρόπολη το απόγευμα της ίδιας μέρας, ακόμα δηλαδή και την ύστατη στιγμή, και ενώ ο τουρκικός στρατός ελέγχει πλέον πλήρως τη Σμύρνη, οι Γάλλοι, ειδοποιημένοι από έναν Ιταλό καθολικό ιερέα για τον θανάσιμο κίνδυνο που

διατρέχει ο ορθόδοξος ιεράρχης, στέλνουν περίπολο αποτελούμενη από 20 ναύτες, με σκοπό να φυγαδεύσει τον Χρυσόστομο.

Για πολλοστή φορά ο Χρυσόστομος αρνείται τη φυγή, επικαλούμενος το καθήκον του να παραμείνει με το ποίμνιό του. Το βράδυ της ίδιας ημέρας ειδοποιείται εκ νέου ο Χρυσόστομος να παρουσιαστεί στις 10 το πρωί της επομένης (Κυριακής 28 Αυγούστου) ενώπιον του Νουρεντίν πασά.

Οι στιγμές είναι κρίσιμες. Η αγωνία εντείνεται. Η πορεία προς τον Γολγοθά οδηγείται στην κορύφωσή της. Την καθορισμένη ώρα της επομένης ο Χρυσόστομος και δύο από τους δημογέροντες παρουσιάζονται στον Νουρεντίν πασά, παλιό γνώριμο του δεσπότη, όπως έχουμε ήδη δει, από τότε που ο Χρυσόστομος είχε ζητήσει από τους αρμοστές των Συμμάχων την αποπομπή του από τη Σμύρνη.

Ο Νουρεντίν διψάει για εκδίκηση. Μετά από μια σύντομη και τυπική συνάντηση, κατά την οποία ο Νουρεντίν καθύβρισε και εξευτέλισε τον πράο ιεράρχη, ο Χρυσόστομος παραδίδεται από τον πασά στον μαινόμενο τουρκικό όχλο, ο οποίος μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα τον κατακρεούργησε.

Γύρω από το τραγικό τέλος του Χρυσοστόμου υπάρχουν πολλές μαρτυρίες Ελλήνων και ξένων. Οι περισσότερες από αυτές είναι έμμεσες και προέρχονται από ανθρώπους που δεν έζησαν από κοντά τα γεγονότα εκείνων των ημερών. Άλλες περιέχουν γενικότητες ή είναι αλληλοσυγκρουόμενες, και άλλες ελέγχονται ως ανακριβείς.

Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι ο Νουρεντίν, κατά τη σύντομη συνάντησή του με τον Χρυσόστομο, του απήγγειλε την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας και τον παρέδωσε στον όχλο για να θανατωθεί με λιντσάρισμα, χωρίς νόμιμη δίκη. (Υπάρχουν άλλες αναφορές ότι έγινε μια ολιγόλεπτη δίκη-παρωδία λαϊκού δικαστηρίου, στο τέλος της οποίας ακούστηκε εν είδει ποινής η φράση: «Να σταυρωθεί! Να σταυρωθεί όπως ο Χριστός τους!»).

Τούρκος καθηγητής υποστηρίζει σχετικά ότι ο Νουρεντίν ήθελε να αποφύγει τις τυπικές διαδικασίες μιας δίκης, που θα έδιναν πίστωση χρόνου στον Χρυσόστομο και θα παρείχαν τη δυνατότητα στη Βρετανία, τη Γαλλία και την Ιταλία να παρέμβουν και να ζητήσουν την αποτροπή της καταδίκης του ιεράρχη.

Επίσης, από πολλούς θεωρείται βέβαιο ότι μόνο η άμεση φυσική εξόντωση του Χρυσοστόμου θα μπορούσε να αφήσει εντελώς ανυπεράσπιστο τον λαό της Σμύρνης και να τον καταστήσει έρμαιο, τις επόμενες μέρες, των ορέξεων τού, ανεμπόδιστου και ανεξέλεγκτου πλέον, αφιονισμένου όχλου, ώστε να λάβουν χώρα

οι βανδαλισμοί και το ολοκαύτωμα που ακολούθησαν.

Όπως όλα δείχνουν, ο όχλος βιαιοπράγησε χωρίς όρια στο σώμα του Χρυσοστόμου, στην αρχή με εμπτυσμούς, γροθιές, τραβήγματα των γενιών και των μαλλιών του, χτυπήματα με ρόπαλα και μαχαίρια, στη συνέχεια όμως με αποκοπή ή εξόρυξη μελών του σώματός του. Η λεπτομερής περιγραφή θα ήταν αποκρουστική και αφόρητη. Περιοριζόμαστε απλώς να προσθέσουμε ότι –σύμφωνα με μαρτυρίες Τούρκων, όχι Ελλήνων– ο Χρυσόστομος, καθ' όλη τη διάρκεια των βασανιστηρίων του παρέμεινε ειρηνικός, παρά τους αφόρητους πόνους, και –όσο, φυσικά, του επέτρεπαν οι ολοένα και μειούμενες δυνάμεις του– συνέχιζε να ευλογεί τους βασανιστές του. Από το στόμα του έβγαιναν μόνο ευχές και προσευχές.

Ο εξευτελισμός του σώματος του ιεράρχη συνεχίστηκε επί ώρες, ακόμη κι όταν πια εκείνος είχε παραδώσει το πνεύμα. Στο τέλος, το σώμα του –ή μάλλον μια υποψία σώματος, μια μάζα από ματωμένες σάρκες, ένα ανθρώπινο κουφάρι– το κρέμασαν σε μια πλατεία της Σμύρνης.

Το μαρτυρικό τέλος του Χρυσοστόμου Σμύρνης και όσα φρικαλέα ακολούθησαν τις επόμενες ημέρες αποτελούν οδυνηρό ορόσημο απότομης διακοπής της μακραίωνης παρουσίας του Ελληνισμού στη μικρασιατική γη. Ο Μικρασιάτης δεσπότης αποτελεί τον τελευταίο κρίκο μιας πανάρχαιας, ατέλειωτης αλυσίδας πολιτισμού και πολυποίκιλης προσφοράς στον άνθρωπο, μιας αλυσίδας που κόπηκε βίαια και βάναυσα εις βάρος όχι τόσο –ή όχι μόνο– του Ελληνισμού, αλλά ολόκληρης της πολιτισμένης ανθρωπότητας.